

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کاوشی فقهی حقوقی درباره کتمان بیماری‌های واگیردار به‌ویژه کرونا

اکبر محمودی، استادیار جامعه‌المصطفی العالمیه و مدرس خارج حوزه و دانشگاه

mahmoodiakbar24@gmail.com

دریافت: ۱۳۹۸/۱۲/۳ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۲/۹

چکیده

بیماری‌های واگیردار به‌خصوص کرونا [کووید ۱۹] از مسائل چالش‌برانگیز در جهان است که همه ابعاد زندگی بشر را تحت شعاع خودش قرار داده است. از عوامل اساسی در شیوع این بیماری‌ها کتمان آن‌ها از دیگران است. این مقاله در زمان شیوع بیماری کرونا در جهان با روش تحقیق توصیفی تحلیلی و اسناد کتابخانه‌ای نگارش یافته و تازه‌ترین دست‌آوردهای فقهی و حقوقی را درباره بیماری‌های واگیردار به‌ویژه کرونا و کتمان آن‌ها ارائه کرده است. ادله فراوانی از جمله قاعده نفی ضرر، قاعده لزوم دفع ضرر محتمل، عموماً و اطلاقات ادله ممنوعیت قتل و اصل احتیاط بر حرمت و ممنوعیت کتمان بیماری‌های واگیردار مانند کرونا دلالت دارند. کتمان‌کننده براساس قاعده اتلاف، قاعده تسبیب، قاعده غرور، قاعده ممنوعیت کتمان حقیقت، قاعده لزوم ارشاد جاهل، قاعده تعهد ایمنی و قاعده تعهد به مراقبت متعارف ضامن زیان و مرگ دریافت‌کننده بیماری از وی است و دیه از مال وی دریافت می‌شود. انتقال‌دهنده بیماری طبق قاعده تحذیر، قاعده اقدام و قاعده قوی‌تر بودن مباشر از سبب با افشای بیماری ضامن و مسئولیت مدنی نخواهد داشت. در صورت مرگ دریافت‌کننده بیماری قصاص منتفی بوده و باید دیه پرداخت شود؛ زیرا قصاص در قتل عمد مشروط به مباشرت در نزد برخی فقهاء و غالبی بودن فعل در کشندگی در نزد همه فقهاء است، در حالی که در این جا محل تردید است، بنابراین طبق قاعده احتیاط در دماء و قاعده درء قصاص اجرا نمی‌شود. در قتل شبیهه عمد و قتل خطای محض قصاص از نظر فقهاء در کل از جمله این جا منتفی است.

کلیدواژه‌ها: بیماری واگیردار، کتمان بیماری واگیردار، مسئولیت مدنی کتمان، ضامن کتمان، کرونا، کووید ۱۹.

مقدمه

بیماری های واگیردار از جمله کرونا [کووید ۱۹] در همه جهان شیوع می یابند و آسیب های فراوانی به ملت ها وارد کرده و همه ابعاد زندگی آنان را تحت تأثیر قرار می دهند (هادی، ۱۳۹۸، ۸ و ۱۰) به طوری که همه مراکز تجمع پذیر را به تعطیلی کشانده و زندگی را فلج می کنند، از این رو اهمیت فراوانی دارد.

ابتلای عضوی از اعضای خانواده و جامعه به بیماری های واگیردار مثل کرونا خطر شیوع آن بیماری ها را در اعضای دیگر خانواده و جامعه به همراه دارد و نابودی این بیماری ها نیاز به بسیج و همکاری همگانی دارد. (پارسای، بی تا، ۱۵)

برخی مبتلایان به بیماری های واگیردار مانند کرونا به دلایل گوناگون از جمله خجالت، ترس طرد مردمی و خوف انفصال از شغل بیماری مسری خودشان را از دیگران پنهان می کنند و این آسیب های فراوانی به دیگران به خصوص کسانی که با آنان ارتباط نزدیک دارند تحمیل می کند. این مقاله در زمان شیوع بیماری کرونا در جهان نوشته شده و تحقیقات میدانی صحت این مطلب {کتمان بیماری و شیوع آن} را تأیید می کند.

تاکنون درباره بیماری های واگیردار آثاری نوشته شده؛ ولی اثر مستقلاً درباره بررسی فقهی و حقوقی کتمان این نوع از بیماری ها به خصوص کرونا نگارش نشده است. با توجه به اهمیت و ضرورت این مسأله نگارنده در نظر دارد با روش تحقیق توصیفی تحلیلی و اسناد کتابخانه ای و میدانی حکم فقهی و حقوقی کتمان این بیماری ها از دیگران و ضمانت مدنی و کیفر کتمان کننده بیماری را بررسی کند.

۱- بیماری های واگیردار

مراد از بیماری های واگیردار، بیماری های ناشی از یک عامل عفونی خاص یا فرآورده های سمی آن است که با انتقال مستقیم یا غیرمستقیم آن عامل یا فرآورده های آن به وسیله انسان ها، حیوان ها، گیاه ها، اشیاء و ... انتقال می یابند و در کل جامعه به سرعت پخش می شوند. (فولادبند، ۱۳۹۱، ۸-۹) این نوع از بیماری ها

به دو دسته: کشنده - مانند سل، وبا، ایدز، ایبولا، مرس و کرونا - و غیر کشنده - مانند تبخال و برفک - بخش‌بندی می‌شوند. (فروغی/امیرزایی/باقرزادگان/صوفی، ۱۳۹۴، ۱۲۷)

۲- چیستی کرونا

کرونا ویروس‌ها دسته بزرگی از ویروس‌ها و زیرمجموعه کروناویریده هستند که از ویروس سرماخوردگی معمولی تا عامل بیماری‌های شدیدتر مانند سارس، مرس و کووید ۱۹ را شامل می‌شوند. (vrc.sbmu.ac.ir) از خصوصیات ظاهری آن‌ها زوائد تاج‌مانند بر روی سطوح دیواره ویروس‌ها است. این ویروس به طور طبیعی در پستانداران و پرندگان شیوع پیدا می‌کند. (هادی، ۱۳۹۸، ۶)

این گروه از ویروس‌ها برای نخستین بار در سال ۱۹۶۰ میلادی کشف شده‌اند و مطالعه بر روی آن‌ها به صورت مستمر تا اواسط دهه ۱۹۸۰ ادامه داشت. تاکنون هفت کروناویروس انسانی کشف شده (توکلی/وحدت/کشاورز، ۱۳۹۸، ۴۳۴) و آخرین نوع آن با نام کووید ۱۹ در دسامبر سال ۲۰۱۹ در شهر ووهان از استان هوبای کشور چین با همه‌گیری در انسان شیوع پیدا کرد (هادی، ۱۳۹۸، ۷) و در ظرف حدود چهار ماه به کل جهان از جمله ایران انتقال یافت. (توکلی/وحدت/کشاورز، ۱۳۹۸، ۴۴۲-۴۴۳)

خاصیت اصلی این ویروس انتقال سریع آن است و از طریق سرفه کردن، عطسه کردن، دست دادن، بغل کردن، روبوسی کردن، لمس اشیای آلوده به ویروس، تنفس در محل بسته، تخیلی و ... به سادگی انتقال می‌یابد. (هادی، ۱۳۹۸، ۱۰؛ هونگ، ۱۳۹۸، ۱) بیماران مبتلا به این ویروس تا زمان بهبودی باید در قرنطینه قرار گیرند. (هونگ، ۱۳۹۸، ۴-۵؛ توکلی/وحدت/کشاورز، ۱۳۹۸، ۴۴۴)

این ویروس از ۱ تا ۱۴ روز و بیشتر ۳ تا ۷ روز نهفته است. (هونگ، ۱۳۹۸، ۲؛ توکلی/وحدت/کشاورز، ۱۳۹۸، ۴۳۶) از علائم ابتلای به این ویروس سرماخوردگی، آبریزش بینی، تب، درد سر، سرفه خشک، گلودرد، درد بدن، احساس خستگی، تنگی نفس، تندنفسی، اسهال، استفراغ، اختلال‌های انعقادی خون و نارسایی کلیوی است. (هادی، ۱۳۹۸، ۷ و ۹؛ فرنوش/علی‌شیری/حسینی/درستکار/جلالی، ۱۳۹۹، ۵) سالمندان، بیماران زمینه‌ای و زنان باردار با ابتلای به این بیماری بیشتر در معرض آسیب‌های جدی

حتی مرگ قرار می گیرند. (هونگ، ۱۳۹۸، ۲؛ هادی، ۱۳۹۸، ۳؛ توکلی/وحدت/کشاورز، ۱۳۹۸، ۴۳۹)

این ویروس با دمای ۵۶ درجه سانتی گراد در ۳۰ دقیقه، دی اتیل اتر، اتانول ۷۵ درصد، مواد ضدعفونی کننده دارای کلر، پراستیک اسید، کلروفرم و سایر حلال های چربی نابود می شود. (هونگ، ۱۳۹۸، ۱۵ و ۳۲) تاکنون دارو یا واکسن خاصی برای درمان بیماری کرونا توسط مراکز معتبر تأیید نشده است (هونگ، ۱۳۹۸، ۳) از این رو بهترین راه کار در برابر این بیماری پیشگیری است (فرنوش/علی شیری/احسینی/درستکار/جلالی، ۱۳۹۹، ۶؛ توکلی/وحدت/کشاورز، ۱۳۹۸، ۴۴۴) که با فاصله گرفتن از دیگران، شستن دستان، ضدعفونی کردن محیط اطراف، ارتباط کم تر با دیگران، استفاده از وسیله نقلیه شخصی، دوری از حیوانات، استفاده از ماسک در برابر دیگران، استفاده از دستکش، استراحت کافی، خوردن غذاهای گرم، ترک غذاهای سرد و تقویت دفاعی بدن تحقق می پذیرد. (هونگ، ۱۳۹۸، ۲۸-۳۰؛ هادی، ۱۳۹۸، ۴؛ توکلی/وحدت/کشاورز، ۱۳۹۸، ۴۴۴-۴۴۶)

۳- ادله ممنوعیت کتمان بیماری واگیردار به خصوص کرونا

در صورت ابتلای شخصی به بیماری واگیردار مانند کرونا و اطلاع وی از ابتلای خویش بدان، کتمان آن بیماری از دیگران به ویژه کسانی که ارتباط نزدیک با بیمار داشته و در معرض ابتلا هستند ممنوع است. فقهاء (منتظری، ۱۴۲۷، ۱۱۲) فتوا داده اند که شخصی که به بیماری واگیردار ایدز مبتلا است و با کسی ازدواج کرده نباید عملی انجام دهد که سبب سرایت بیماری به طرف مقابل شود.

ادله فراوانی بر ممنوعیت و حرمت کتمان بیماری های واگیردار به ویژه کرونا دلالت دارند که برخی مهم ترین آن ها ذکر می شود.

۳-۱. قاعده نفی ضرر

قاعده نفی ضرر که از آن با عنوان «لاضرر» یاد می شود از قواعد معروف فقهی و حقوقی است (بجنوردی، ۱۴۱۹، ۲۱۱/۱؛ محقق، ۱۴۰۶، ۱۳۱/۱) که مبنای مسئولیت

مدنی به شمار می‌رود. (ولی‌زاده، ۱۳۹۸، ۳۳۳)

ضرر در لغت در مقابل نفع بوده و به معنای زیان، خسارت، بدحالی، شدت بدن و فقر است (راغب، ۱۴۱۲، ۵۰۳-۵۰۴؛ فیومی، ۱۴۰۵، ۳۶۰؛ جوهری، ۱۴۲۹، ۶۱۹؛ رازی، ۱۳۸۷، ۵۵۴) و در اصطلاح فقهی و حقوقی در این جا به معنای زیان در هر چیز - اعم از جان، مال، آبرو و ... - است. (خراسانی، ۱۴۰۹، ۳۸۱؛ بجنوردی، ۱۴۱۹، ۲۱۴/۱؛ روحانی، ۱۴۱۳، ۳۹۴/۵؛ صفایی/عباسی، ۱۳۹۴، ۴۳)

ضرار مصدر باب مفاعله بر وزن فعال از ریشه «ضرر» است که در لغت به معنای رساندن ضرر به یکدیگر است. (فیومی، ۱۴۰۵، ۳۶۰؛ رازی، ۱۳۸۷، ۵۵۵؛ جوهری، ۱۴۲۹، ۶۱۹) برخی مانند محمدکاظم خراسانی (خراسانی، ۱۴۰۹، ۳۸۱) بر این نظر هستند که تفاوتی میان ضرر و ضرار نیست و آمدن آن دو در کنار هم به جهت تأکید است. برخی مانند محمدحسین نائینی (نائینی، ۱۴۱۸، ۳۷۹/۳) باور دارند که ضرر به معنای زیان زدن غیرارادی و ضرار به معنای زیان زدن ارادی و عمدی است. برخی دیگر مانند امام سید روح‌الله خمینی (خمینی، ۱۴۱۵، ۷۰) بر این باور هستند که ضرر به معنای نقص در اموال و انفس و ضرار به معنای قرار دادن در ضیق، شدت و رساندن مکروه و حرج است.

این قاعده به ادله فراوانی از جمله آیه «لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ» (بقره، ۲۳۳)، آیه «فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهَدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ» (بقره، ۲۸۲)، حدیث نبوی «لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ فِي الْإِسْلَامِ [أَعْلَى الْمُؤْمِنِ]» (موسوی، ۱۴۰۵، ۱۷۸/۱؛ کلینی، ۱۴۰۷، ۲۸۰/۵ و ۲۹۲ و ۲۹۴؛ صدوق، ۱۴۰۳، ۲۸۱ و ۱۴۰۴، ۷۶/۳ و ۱۰۳ و ۲۳۳ و ۱۴۱۵، ۵۳۷؛ حلبی، ۱۴۱۷، ۲۲۴؛ طوسی، ۱۳۶۵، ۱۴۶/۷ و ۱۴۷؛ تمیمی، ۱۳۸۳، ۵۰۴/۲؛ شافعی، ۱۳۸۱، ۲۵۵/۳ و ۲۴۴/۷ و بی‌تا، ۲۲۴؛ موصلی، ۱۴۱۲، ۴۰۰/۴)، حکم عقل (مکارم، ۱۴۱۱، ۲۸/۱؛ محقق، ۱۴۰۶، ۱۳۱/۱؛ صفایی/عباسی، ۱۳۹۴، ۴۲)، اجماع (قمی، ۱۴۳۰، ۱۱۲/۳) و بنای عقلاء (محقق، ۱۴۰۶، ۱۵۱/۱؛ صفایی/عباسی، ۱۳۹۴، ۴۲) استناد داده می‌شود. اجماع در این جا مدرکی است؛ ولی مجموع ادله دیگر این قاعده را اثبات می‌کنند.

برخی فقهاء مانند سید ابوالقاسم خویی (خویی، ۱۴۲۰، ۵۳۳/۲) و سید محمدصادق روحانی (روحانی، ۱۴۱۲، ۹۹/۲۴) این قاعده را مختص به اضرار به غیر دانسته‌اند؛ ولی

برخی دیگر مانند میرزا ابوالقاسم قمی (قمی، ۱۴۳۰، ۱۱۵/۳) و شیخ مرتضی انصاری (انصاری، ۱۴۱۴، ۱۱۵-۱۱۶) آن را درباره اضرار به نفس و بعضی دیگر مانند ابوالقاسم قمی (قمی، ۱۴۳۰، ۱۱۵/۳) آن را نسبت به اضرار خدا به بشر نیز جریان ساخته‌اند.

کتمان بیماری واگیردار مانند کرونا ترک افشاء است که از امور عدمی است. میان فقهاء درباره شمول این قاعده نسبت به امور عدمی اختلاف نظر است. برخی مانند شیخ مرتضی انصاری (انصاری، ۱۴۱۴، ۱۱۹) و میرزا محمدحسین نائینی (نائینی، ۱۴۱۸، ۴۲۰/۳) آن را در امور عدمی جاری نمی‌دانند؛ ولی برخی دیگر مانند سید علی طباطبایی (طباطبایی، ۱۴۱۸، ۸/۱۴)، سید مصطفی محقق داماد (محقق، ۱۴۰۶، ۱۶۰/۱) و باقر ایروانی (ایروانی، ۱۴۳۲، ۱۴۶/۱) آن را جاری می‌دانند.

اعضای جامعه نسبت به هم مسئولیت مدنی داشته و نباید سبب ضرررسانی به دیگری شوند. (یزدانیان، ۱۳۸۶، ۳۰۰/۱) کتمان بیماری واگیردار سبب تحمیل ضرر بزرگی به دیگران می‌شود. این ضرر در بیماری کرونا بزرگتر است؛ زیرا این بیماری سریع انتقال می‌یابد و تاکنون دارو و واکسنی برای درمان آن از سوی مراکز معتبر تأیید نشده است. (هونگ، ۱۳۹۸، ۲-۳؛ توکلی/وحدت/کشاورز، ۱۳۹۸، ۴۴۳)

۲-۳. قاعده لزوم دفع ضرر محتمل

قاعده وجوب دفع ضرر محتمل از قواعد معتبر فقهی و حقوقی است که مفادش این است که باید انسان از هر چیزی که احتمال ضرر - اعم از دنیوی و اخروی - در آن بدهد پرهیز کند. (مصطفوی، ۱۴۱۷، ۳۰۶)

برای این قاعده به ادله فراوانی از جمله مقتضای دلیل اصلی (مصطفوی، ۱۴۱۷، ۳۰۷)، حکم عقل (مجاهد، ۱۴۱۵، ۴۸۷؛ خراسانی، ۱۴۰۹، ۳۰۸؛ مصطفوی، ۱۴۱۷، ۳۰۷؛ هاشمی، ۱۴۳۷، ۴۹) و سیره عقلاء (هاشمی، ۱۴۳۷، ۴۹) استناد شده است.

ضرر در این قاعده شامل ضرر متوجه به خود انسان و دیگری می‌شود. در کتمان بیماری واگیردار ضرر متوجه به اشخاص دیگر است. در بیماری کرونا احتمال این ضرر خیلی قوی است؛ زیرا موجب آسیب‌های بزرگ و حتی مرگ می‌شود (هادی، ۱۳۹۸، ۹؛ توکلی/وحدت/کشاورز، ۱۳۹۸، ۴۴۳) براین اساس دارنده این بیماری باید جهت

دفع ضرر مظنون از دیگران آن را افشاء کند و کتمان آن حرام و ممنوع است.

۳-۳. عمومات و اطلاقات ادله ممنوعیت قتل

ادله فراوانی مانند آیه «وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ» (نساء، ۲۹)، آیه «كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَن قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا» (مائده، ۳۲)، آیه «وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَاءُ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَ أَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا» (نساء، ۹۳)، آیه «وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ» (اسراء، ۳۳)، حدیث نبوی «إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا» (طبری، ۱۳۸۳، ۲۱۶/۳-۲۱۷)، حدیث نبوی «الْمُؤْمِنُ حَرَامٌ كُلُّهُ عَرَضُهُ وَ مَالُهُ وَ دَمُهُ» (اهواز، ۱۴۰۲، ۷۲)، حدیث «مَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا أَثَبَتَ اللَّهُ عَلَى قَاتِلِهِ جَمِيعَ الذُّنُوبِ وَبَرَأَ الْمُقْتُولَ مِنْهَا» (برقی، ۱۳۷۱، ۱۰۵)، از امام باقر، حدیث «الْكِبَائِرُ سَبْعٌ قَتْلُ الْمُؤْمِنِ مُتَعَمِّدًا...» (کلینی، ۱۴۰۷، ۲/۲۷۷) از امام صادق، عقل و اجماع (طوسی، ۱۳۸۷، ۴/۷) بر حرمت قتل نفس محترم دلالت دارند.

عموم و اطلاق این ادله شامل قتل مباحثی و قتل تسبیبی می‌شود. کتمان بیماری واگیردار به‌ویژه کرونا از دیگران در ذیل اطلاق و عموم این ادله قرار می‌گیرد؛ زیرا این کتمان سبب کشته شدن برخی آنان خواهد شد (هادی، ۱۳۹۸، ۷) و قتل تسبیبی به حساب می‌آید. در بیماری کرونا سالمندان، بیماران زمینه‌ای و زنان باردار بیشتر در معرض مرگ هستند. (هادی، ۱۳۹۸، ۳ و ۵؛ هونگ، ۱۳۹۸، ۴۸)

۴-۳. اصل احتیاط

احتیاط مصدر باب افتعال از ریشه «حوط» است که در لغت به معنای پوشش دادن، احاطه کردن، جمع کردن و انتخاب مطمئن‌ترین راه است. (رازی، ۱۳۸۷، ۲۶۰؛ فیومی، ۱۴۰۵، ۱۵۷) اصل احتیاط از اصول عملی است که در اصطلاح فقهی و اصولی به معنای اتخاذ روشی است که با آن برائت یقینی ذمه حاصل شود (کرکی، ۱۳۹۶، ۲۲۳) یعنی چیزی که احتمال می‌رود واجب باشد انجام شود و چیزی که احتمال می‌رود حرام باشد ترک شود. (انصاری، ۱۴۱۹، ۱/۴۰۳) اصل احتیاط از اصول اساسی

مقررات زیست‌محیطی نیز است که در اصل ۱۵ بیانیه ریو مصوب ۱۹۹۲ در کنفرانس سازمان ملل متحد مطرح شده و مقرر داشته کشورها باید ضوابط و معیارهای پیشگیرانه حمایتی را براساس توانایی‌های خود به‌طور مبسوط مورد استفاده قرار دهند و درجایی که امکان خطر جدی وجود دارد یا مسائل و مشکلات ناشناخته زیان‌هایی را به بار می‌آورند باید نواقص به‌طور کامل و عملی مورد بررسی قرار گیرد. (کمالی، ۱۳۸۳، ۵۲) این اصل به مقررات زیست‌محیطی محدود نشده و در برخی قوانین نیز به آن اشاره شده است. از جمله ماده ۱۲۹ قانون جزای سوئیس مقرر داشته: کسی که بدون دقت دیگری را در خطر مرگ نزدیک قرار دهد به مجازات حبس با اعمال شاقه یا حبس به مدت ۵ سال محکوم می‌شود.

براین‌اساس هرگاه شخصی با عمل خود سبب قرار گرفتن دیگران در خطر شود اصل احتیاط را می‌توان جاری ساخت. (پرویزی/رمضانی، ۱۳۹۶، ۴) اصل احتیاط در هم احکام شرعی و هم موضوعات خارجی جریان دارد. (صدر، ۱۴۳۱، ۷۹/۵)

قلمرو اصل احتیاط علم اجمالی است (حکیم، ۱۴۱۶، ۱۱/۱۵۶) و کسی که بیماری واگیردار به‌خصوص کرونا دارد علم اجمالی به سرایت این بیماری به دیگران دارد، بنابراین باید احتیاط کرده و دیگران را از وضعیت خودش آگاه سازد تا آنان به این بیماری و آسیب‌های شدید آن از جمله مرگ (هادی، ۱۳۹۸، ۷) مبتلا نشوند.

۴- ادله ضمان انتقال بیماری (به‌ویژه کرونا) با کتمان

هرچند قاعده عامی برای ضمان‌آور بودن فعل سلبی [ترک فعل] در فقه و حقوق دیده نمی‌شود و این مسأله مورد اختلاف است؛ ولی نظر غالب بر مسئولیت‌آوری آن است. (حکمت‌نیا، ۱۳۸۹، ۱۳۱) کسی که به بیماری واگیردار به‌خصوص کرونا مبتلا شده و این بیماری را از دیگران پنهان کرده و آنان به او نزدیک شده و مبتلا به همان بیماری شوند ضامن است. در حکم به‌ضمان فرقی ندارد که بیمار قصد سوء و انتقال بیماری داشته باشد یا کتمان بیماری از سوی وی به جهت سهل‌انگاری یا خجالت و ... باشد، از این‌رو فقهاء (بهجت، ۱۴۲۸، ۳-۴/۱۷۲) فتوا داده‌اند که بیماری که به عمد یا تقصیر پزشک خویش را از بیماری واگیردار خودش آگاه نکند و سبب ابتلا و فوت پزشک شود، مسئول دیده پزشک است.

۱-۴. قاعده اتلاف

قاعده اتلاف که از آن با تعبیر «من أتلف مال الغير بلا إذن فهو له ضامن» یاد می‌شود از ضروریات دین اسلام (بجنوردی، ۱۴۱۹، ۲/۲۵) و قواعد مشهور فقهی و حقوقی است که فقهاء و حقوق دانان برای ضمان استفاده می‌کنند. (قمی، ۱۴۳۰، ۱۳/۳؛ بجنوردی، ۱۴۰۱، ۳/۱) ماده ۳۲۸ قانون مدنی در ایران مصوب ۱۳۰۷ شمسی مقرر داشته: «هرکس مال غیر را تلف کند ضامن است.»

اتلاف مصدر باب افعال از ریشه «تلف» بوده که در لغت به معنای نابود کردن، باطل کردن و هلاک کردن آمده (فیومی، ۱۴۰۵، ۷۶؛ رازی، ۱۳۸۷، ۱۳۷؛ جوهری، ۱۴۲۹، ۱۲۹) و در اصطلاح فقهی به معنای ضایع کردن مال یا منفعت متعلق به دیگری است. شخص تلف‌کننده علاوه بر ارتکاب گناه {در صورت آگاهی، اختیار و عمد} ضامن مال یا منفعت تباه شده است و باید خسارت را جبران کند، از این‌رو باید همانند یا قیمت چیزی که تلف شده را به صاحب آن پرداخت کند. (مکارم، ۱۴۱۱، ۱۹۳/۲)

برای قاعده اتلاف به دلالتی مانند آیه «فَمَنْ اَعْتَدَى عَلَیْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَیْهِ بِمِثْلِ مَا اَعْتَدَى عَلَیْكُمْ» (بقره، ۱۹۴)، آیه «وَجَزَاء سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا» (شوری، ۴۰)، حدیث نبوی «إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ عَلَیْكُمْ حَرَامٌ كَحَرَمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِی بَلَدِكُمْ هَذَا فِی شَهْرِكُمْ هَذَا» (طبری، ۱۳۸۳، ۳/۲۱۶-۲۱۷)، حدیث نبوی «لَا یَحِلُّ لِأَمْرِئٍ مُسْلِمٍ دَمٌ أَوْ مَالٌ إِلَّا مَا أُعْطَاهُ بِطَبِیْئَةِ نَفْسٍ مِنْهُ» (قمی، ۱۴۰۴، ۱/۱۷۲)، حدیث نبوی «أَلَا مَنْ كَانَتْ عِنْدَهُ أَمَانَةٌ فَلْيُؤَدِّهَا إِلَى مَنْ ائْتَمَنَهُ عَلَيْهَا فَإِنَّهُ لَا یَحِلُّ دَمٌ أَوْ مَالٌ إِلَّا بِطَبِیْئَةِ نَفْسِهِ» (کلینی، ۱۴۰۷، ۷/۲۷۳ و ۲۷۵؛ صدوق، ۱۴۰۴، ۴/۹۳)، حدیث نبوی «عَلَى الْبَیْدِ مَا أَخَذَتْ حَتَّى تُؤَدِّيَ» (احسائی، ۱۴۰۳، ۱/۲۲۴)، حدیث نبوی «لَا یَأْخُذَنَّ أَحَدُكُمْ مَتَاعَ أَخِيهِ جَادًّا وَلَا لَاعِبًا مَنْ أَخَذَ عَيْنًا فَلْيُرُدِّهَا» (احسائی، ۱۴۰۳، ۱/۲۲۴)، حدیث «أَنَّ الْمَغْضُوبَ كُلَّهُ مَرْدُودٌ» (طوسی، ۱۳۶۵، ۴/۱۳۰) از امام کاظم، اتفاق فقهاء، ضرورت دین اسلام (بجنوردی، ۱۴۱۹، ۲/۲۵)، ضرورت فقه (بجنوردی، ۱۴۰۱، ۳/۱)، قاعده نفی ضرر و قاعده ضمان ید (میرحسینی/آب‌سواران، ۱۳۹۳، ۱۲۹) استدلال شده است.

اتلاف به دو صورت مباشری و غیرمباشری انجام می‌پذیرد که در هر دو صورت شخص تلف‌کننده ضامن بوده و باید خسارت را جبران کند، از این‌رو برخی مانند امام سید روح الله موسوی خمینی (خمینی، ۱۳۷۹، ۲/۱۹۰)، سیدعبدالفتاح مراغی (مراغی، ۱۴۲۵،

۴۳۵/۲) و سید محمد بجنوردی (بجنوردی، ۱۴۰۱، ۱۲/۱) قاعده تسبیب را به قاعده اتلاف ارجاع داده‌اند. بسیاری حقوق‌دانان قاعده تسبیب را از قاعده اتلاف جدا کرده و گفته‌اند که اتلاف فعل مثبت بدون واسطه‌ای است که موجب تلف مال می‌شود. (امامی، ۱۳۷۴، ۳۹۲/۱)

اتلاف در این قاعده اختصاص به مال ندارد و شامل جان و اعضای بدن انسان نیز می‌شود، از این‌رو فقهاء در دیات (طوسی، ۱۳۸۷، ۱۸۷/۷؛ عاملی، ۱۴۱۳، ۳۳۰/۱۵)، قصاص (سیوری، ۱۴۰۴، ۴۵۰/۴؛ مقدس، ۱۴۰۳، ۵۳/۱۴) و ضمان پزشک مقصر (حلی، ۱۴۰۸، ۲۳۲/۴؛ نجفی، ۱۴۰۴، ۴۴/۴۳) به این قاعده به‌وفور تمسک کرده‌اند. ابتلای به بیماری واگیردار به خصوص کرونا سبب تلف شدن مال و حتی جان انسان می‌شود (هادی، ۱۳۹۸، ۹۷؛ هونگ، ۱۳۹۸، ۳-۲) و کتمان‌کننده این بیماری تلف‌کننده مال و جان کسی که از او بیماری را دریافت می‌کند به شمار می‌رود، بنابراین نسبت به دریافت‌کننده این بیماری ضامن خواهد بود.

۲-۴. قاعده تسبیب

قاعده تسبیب یا اتلاف به تسبیب و یا سبب اقوی از مباشر (ایروانی، ۱۴۳۲، ۱۶۰/۲) و یا قوت سبب از مباشر (خوانساری، ۱۴۰۵، ۱۵۸/۶) از قواعد فقهی و حقوقی است که برخی مانند محمدحسن نجفی (نجفی، ۱۴۰۴، ۵۲-۵۰/۳۷) آن را انکار کرده و بعضی مانند امام سید روح الله موسوی خمینی (خمینی، ۱۳۷۹، ۱۹۰/۲)، سید عبدالفتاح مراغی (مراغی، ۱۴۲۵، ۴۳۵/۲) و سید محمد بجنوردی (بجنوردی، ۱۴۰۱، ۱۲/۱) آن را به قاعده اتلاف ارجاع داده و برخی مانند سید محمدباقر صدر (صدر، ۱۳۹۱، ۳۱۹/۴) آن را به عنوان قاعده مستقل فقهی پذیرفته‌اند و گفته‌اند در اتلاف مباشرت و علیت وجود دارد که بر دو قسم مباشرت ابتدایی مانند قطع عضو و مباشرت واسطه‌ای مانند جراحات قطع‌کننده عضو است؛ ولی در تسبیب تأثیر، شرط و زمینه‌سازی وجود دارد که شبیه علت است مانند حفر چاه. (عاملی، بی‌تا، ۱۲۷/۱۱-۱۲۸؛ مکارم، ۱۴۱۱، ۱۸۱/۲)

مراد از قاعده تسبیب این است که اگر از انسان عاقل مختار فعلی صادر شود که به طور عادت سبب تلف مال، جان و منافع شخص دیگری شود و میان آن

فعل و تلف فرد عاقل مختار عامد دیگری واسطه نشود، این انسان مسئول جبران خسات آن شخص است. (بجنوردی، ۱۴۱۹، ۳۸/۲؛ کاتوزیان، ۱۳۸۶، ۱۵۹) منظور از فعل در این جا اعم از انجام و ترک است. (رشتی، بی تا، ۲۹)

قانون مجازات اسلامی در ایران مصوب ۱۳۹۲ شمی نیز تسبیب را تعریف کرده و در ماده ۵۰۶ خودش مقرر داشته: «تسبیب در جنایت آن است که کسی سبب تلف شدن یا مصدومیت دیگری را فراهم کند و خود مستقیماً مرتکب جنایت نشود به طوری که در صورت فقدان رفتار او جنایت حاصل نمی شد مانند آن که چاهی بکند و کسی در آن بیفتد و آسیب ببیند.»

برای این قاعده به ادله زیادی از جمله اجماع (بجنوردی، ۱۴۱۹، ۳۲/۲)، حدیث حلبی «سَأَلْتُهُ [سُئِلَ] عَنِ الشَّيْءِ يُوَضَعُ عَلَى الطَّرِيقِ فَتَمَرُّ الدَّابَّةُ فَتَنْفِرُ بِضَاحِيهَا فَتَعْقِرُهُ فَقَالَ: كُلُّ شَيْءٍ يُضِرُّ بِطَّرِيقِ الْمُسْلِمِينَ فَضَاحِيَهُ ضَامِنٌ لِمَا يُصِيبُهُ» (کلینی، ۱۴۰۷، ۳۴۹/۷-۳۵۰؛ صدوق، ۱۴۰۴، ۱۵۵/۴) از امام صادق، خبر زراره «قُلْتُ لَهُ رَجُلٌ حَفَرَ بئراً فِي غَيْرِ مَلِكِهِ فَمَرَّ عَلَيْهِ رَجُلٌ فَوَقَعَ فِيهَا قَالَ: فَقَالَ: عَلَيْهِ الضَّمَانُ لِأَنَّ كُلَّ مَنْ حَفَرَ فِي غَيْرِ مَلِكِهِ كَانَ عَلَيْهِ الضَّمَانُ» (کلینی، ۱۴۰۷، ۳۵۰/۷؛ طوسی، ۱۳۶۵، ۲۳۰/۱۰) از امام صادق، روایت سماعه «سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الرَّجُلِ يَحْفِرُ الْبئرَ فِي دَارِهِ أَوْ فِي مَلِكِهِ فَقَالَ: مَا كَانَ حَفَرَ فِي دَارِهِ أَوْ فِي مَلِكِهِ فَلَيْسَ عَلَيْهِ ضَمَانٌ وَمَا حَفَرَ فِي الطَّرِيقِ أَوْ فِي غَيْرِ مَلِكِهِ فَهُوَ ضَامِنٌ لِمَا يَسْقُطُ فِيهَا» (کلینی، ۱۴۰۷، ۳۵۰/۷) از امام صادق، سیره عقلاء (ایروانی، ۱۴۳۲، ۱۶۳/۲)، قاعده نفی ضرر و قاعده ضمان ید (میرحسینی/ آبسواران، ۱۳۹۳، ۱۲۹) استدلال شده است. اجماع در این جا مدرکی بوده و حجیت مستقل ندارد (بجنوردی، ۱۴۱۹، ۳۳/۲-۳۴) و تنها به عنوان تأییدکننده قابل قبول است (رهبر/سعادت، ۱۳۸۸، ۸۶) ولی مجموع ادله دیگر این قاعده را اثبات می کنند. (میرحسینی/آبسواران، ۱۳۹۳، ۱۲۹)

اتلاف به دو صورت مباشری و غیرمباشری [تسبیب] انجام می گیرد، از این رو در نظر برخی همه ادله قاعده اتلاف قاعده تسبیب را اثبات می کنند. (میرحسینی/آبسواران، ۱۳۹۳، ۱۲۹) ضمان در قاعده اتلاف مبتنی بر تقصیر نیست؛ ولی در قاعده تسبیب منوط به اثبات تقصیر است. (کاتوزیان، ۱۳۸۶، ۱۴۹/۱-۱۵۰؛ روشن/صادقی، ۱۳۹۰، ۱۰۵) براساس ماده اول مسئولیت مدنی و نظریه تقصیر در نظام حقوقی ایران و کشورهای دیگر صرف تقصیر بیمار و انتقال بیماری به دیگری موجب ایجاد مسئولیت مدنی

فرد مبتلا به بیماری واگیردار است. معیار در شناسایی تقصیر عرف است (بادینی، ۱۳۸۹، ۷۹) و عرف عدم رعایت اقدام‌های ایمنی نسبت به بیماری واگیردار از جمله کتمان آن را تقصیر می‌شمارد. (یزدانیان، ۱۳۹۱، ۴۳)

برخی حقوق‌دانان ضرر ناشی از ابتلا به بیماری را خسارت نامستقیم می‌شمارند. (سنه‌پوری، ۱۹۹۸، ۹۵۹/۲) بیمار مبتلا به بیماری واگیردار مانند کرونا که آن را از دیگری پنهان کرده و این کتمان سبب ابتلای شخص دیگر به همان بیماری می‌شود، به صورت مباشرت در زیان آن شخص دخالت ندارد؛ ولی سبب زیان آن شخص شده و برطبق قاعده تسبیب، ضامن خسارت آن شخص خواهد بود.

۴-۳. قاعده غرور

قاعده غرور که با تعبیر «المغرور یرجع إلی من غره» (ایروانی، ۱۴۳۲، ۱۵۳/۲) بیان می‌شود از قواعد معروف فقهی و حقوقی است و مورد استناد فقهاء و حقوق‌دانان برای ضمان قرار می‌گیرد. (بجنوردی، ۱۴۱۹، ۲۶۹/۱؛ بجنوردی، ۱۴۰۱، ۱۴۱/۱)

غرور از ریشه «غرر» است که در لغت به معنای خدعه، فریب، نیرنگ، ضرر، خسران و زیان آمده (جوهری، ۱۴۲۹، ۷۷۰-۷۷۱؛ رازی، ۱۳۸۷، ۷۵۱-۷۵۲؛ فیومی، ۱۴۰۵، ۴۴۵) و در اصطلاح فقهی در این جا نیز به معنای ضرر و خسارت است، براین اساس مراد این است که کسی که توسط شخصی فریب خورده اگرچه قصد فریبش را نداشته و زیان به وی وارد شده، می‌تواند به آن شخص مراجعه کرده و آن زیان را از وی بگیرد. (بجنوردی، ۱۴۱۹، ۲۶۹/۱؛ بجنوردی، ۱۴۰۱، ۱۵۹/۱؛ مکارم، ۱۴۱۱، ۲۸۳/۲؛ مصطفوی، ۱۴۱۷، ۱۷۷)

دلایل زیادی از جمله حدیث نبوی «المغرور یرجع إلی من غره» (کرکی، ۱۴۱۴، ۲۹۵/۱۳)، حدیث «قَضَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ فِي امْرَأَةٍ زَوْجَهَا وَلَيْهَا وَهِيَ بَرِصَاءٌ أَنْ لَهَا الْمَهْرَ بِمَا اسْتَحَلَّتْ مِنْ فَرْجِهَا وَ أَنَّ الْمَهْرَ عَلَى الذِّي زَوْجَهَا وَ إِنَّمَا صَارَ الْمَهْرُ عَلَيْهِ لِأَنَّهُ دَلَّسَهَا» (کلینی، ۱۴۰۷، ۴۰۷/۵؛ طوسی، ۱۳۶۵، ۴۲۴/۷-۴۲۵ و ۱۳۹۰، ۲۴۵/۳) از امام صادق، حدیث «فِي الشُّهُودِ إِذَا شَهِدُوا عَلَى رَجُلٍ ثُمَّ رَجَعُوا عَنْ شَهَادَتِهِمْ وَقَدْ قَضَى عَلَى الرَّجُلِ ضَمْنُوا مَا شَهِدُوا بِهِ وَ غَرَّمُوا وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ قَضَى طَرِحَتْ شَهَادَتُهُمْ

وَلَمْ يُعْرَمِ الشُّهُودُ شَيْئاً» (کلینی، ۱۴۰۷، ۳۸۳/۷؛ صدوق، ۱۴۰۴، ۶۱/۳؛ طوسی، ۱۳۶۵، ۲۵۹/۶) از امام باقر یا امام صادق، روایت «فِي شَاهِدٍ [شَهَادَةٌ] الزُّورُ قَالَ: إِنْ كَانَ الشَّيْءُ قَائِماً بِعَيْنِهِ رُدُّ عَلَى صَاحِبِهِ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ قَائِماً ضَمِنَ بِقَدْرِ مَا أُتْلِفَ مِنْ مَالِ الرَّجُلِ» (کلینی، ۱۴۰۷، ۳۸۴/۷؛ صدوق، ۱۴۰۴، ۵۹/۳؛ طوسی، ۱۳۶۵، ۲۵۹/۶-۲۶۰) از امام صادق، اجماع (انصاری، ۱۴۲۰، ۴۹۹/۳؛ بجنوردی، ۱۴۱۹، ۲۷۲/۱)، بنای عقلاء (مکارم، ۱۴۱۱، ۲۸۴/۲؛ بجنوردی، ۱۴۰۱، ۱۴۲/۱)، قاعده نفی ضرر (انصاری، ۱۴۲۰، ۴۹۹/۳) و قاعده تسبیب (انصاری، ۱۴۲۰، ۴۹۹/۳) برای این قاعده ذکر شده است. اجماع مدرکی و غیرقابل استناد است (بجنوردی، ۱۴۰۱، ۱۴۳/۱-۱۴۴) و حدیث نبوی سندی نداشته و اثبات روایت بودن آن مشکل است (بجنوردی، ۱۴۰۱، ۱۴۲/۱) ولی به ادله دیگر می‌توان تمسک کرد.

شخصی که با کتمان فرد مبتلا به بیماری واگیردار از او این بیماری را دریافت می‌کند و ضرر می‌بیند، مغرور [فرب‌خورد] بوده و می‌تواند به غار [فرب‌دهند] که همان بیمار کتمان‌کننده است رجوع کرده و خسارت خودش را دریافت کند. اگر شخص دریافت‌کننده بیماری بمیرد، اولیای وی می‌توانند به فرد انتقال‌دهنده مراجعه کنند و اگر او هم مرده باشد طبق فتوای فقهاء (مکارم، ۱۴۲۹، ۲۳۰) می‌توانند از مال او دیه دریافت کنند.

۴-۴. قاعده ممنوعیت کتمان حقیقت

قاعده حرمت کتمان حقیقت از قواعد مشهور فقهی و حقوقی است که شامل کتمان شهادت [گواهی]، کتمان علم و ... می‌شود و برای همه موارد می‌توان از عنوان «کتمان حقیقت» استفاده کرد. (محمودی، ۱۳۹۸، ۱۱۶)

ادله فراوانی از جمله آیه «وَ لَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَ تَكْتُمُوا الْحَقَّ وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ» (بقره، ۴۲)، آیه «الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ وَ إِنْ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَ هُمْ يَعْلَمُونَ» (بقره، ۱۴۶)، آیه «إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَ يَشْتُرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلاً أُولَئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَ لَا يَكْلَمُهُمْ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ لَا يُزَكِّيهِمْ وَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ» (بقره، ۱۷۴)، آیه «يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبَسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَ تَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ» (آل عمران، ۷۱)، آیه «وَ إِذْ أَخَذَ

اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبُئِسَ مَا يَشْتَرُونَ» (آل عمران، ۱۸۷)، حدیث نبوی «مَنْ نَكَثَ بَيْعَهُ ... أَوْ كَتَمَ عِلْمًا أَوْ ... فَقَدْ بَرِيَ مِنَ الْإِسْلَامِ» (راوندی، ۱۳۷۶، ۱۷)، حدیث نبوی «مَنْ كَتَمَ عِلْمًا نَافِعًا أَلْجَمَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ» (أحسائی، بی تا، ۷۱/۴)، تسالم فقهاء، اجماع و عقل برای اثبات این قاعده ذکر شده است.

این قاعده شامل کتمان حکم شرعی و موضوعات خارجی دارای حکم شرعی با رعایت شرایط خاص می شود. بر مبتلا به بیماری واگیردار به ویژه کرونا کتمان حقیقت که همان بیماری باشد حرام و ممنوع است و باید آن را برای کسانی که در معرض خطر ابتلای به آن هستند، افشاء کند. عدم افشای آن سبب ضمان خواهد شد.

۴-۵. قاعده لزوم ارشاد جاهل

قاعده وجوب ارشاد [اعلام] جاهل بر عالم از قواعد مشهور فقهی و حقوقی است که براساس آن آگاهی بخشی جاهل در اموری که مفسده و مصلحت وجود دارد در صورت وجود شرایط واجب و لازم کفایی است. (مراغی، ۱۴۲۵، ۳۸۰/۲) این ارشاد به دو گونه است:

۱- ارشاد ابتدایی که بدون درخواست شخص جاهل و با حرکت ابتدا به ساکن شخص مرشد انجام می گیرد که ضوابط و شرایط آن نسبت به گونه دوم بیشتر و حساس تر است؛ زیرا قلمرو وجوب و لزوم آن محدودتر است. این نوع از ارشاد مرز باریک و ظریفی با امر به معروف و نهی از منکر دارد که نباید با هم خلط شود. ادله فراوانی از جمله آیه «وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَآفَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ» (توبه، ۱۲۲)، تسالم فقهاء (مصطفوی، ۱۴۱۷، ۳۵) و ادله وجوب تبلیغ احکام شرعی (انصاری، ۱۴۲۰، ۷۷/۱) بر وجوب و لزوم آن دلالت دارند.

۲- ارشاد استرشادی که پس از درخواست شخص جاهل تحقق می یابد و براساس ادله فراوان از جمله آیه «فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ» (نحل، ۴۳) واجب و لازم است؛ زیرا وجوب و لزوم سؤال از دانایان مستلزم وجوب و لزوم پاسخ آنان است،

وگرنه دستور لغو پیش خواهد آمد که بر خدا قبیح و محال است.

مراد از جهل در این قاعده شامل جهل بسیط و جهل مرکب و دربرگیرنده احکام شرعی و موضوعات خارجی مهم مانند جان، آبرو و فروج (خویی، ۱۳۷۷، ۱۹۹/۱؛ مصطفوی، ۱۴۱۷، ۳۶؛ قزوینی، ۱۴۲۴، ۱۳۳/۲) می‌شود.

ماده هفتم قانون بهداشت همگانی انگلیس مصوب ۱۹۸۶ میلادی مقرر داشته: هر کس که بداند به یکی از بیماری‌های واگیردار مبتلا است باید خطر حضور خود در مکان‌های عمومی مانند خیابان، مغازه و ... را به دیگران اطلاع دهد. (Maclean, ۲۰۰۱, ۲۳۱)

ضمانت اجرای تخلف از وظیفه آگاه‌سازی جاهل توسط عالم در برخی موارد ایجاد حقی به نفع جاهل نسبت به عالم است (یزدانیان/ثقفی، ۱۳۹۳، ۳۵) مانند جهل به عیب و یا غبن و ایجاد خيارات برای جاهل. (هاشمی، ۱۳۸۲-۱۳۹۷، ۱۵۶/۳) در کتمان بیماری واگیردار به خصوص کرونا جان و جسم اعضای دیگر جامعه یا نابود شده و یا آسیب شدید می‌بیند (هادی، ۱۳۹۸، ۷-۹؛ هونگ، ۱۳۹۸، ۲-۳) و کتمان‌کننده ضامن آن خواهد بود.

۴-۶. قاعده تعهد ایمنی

قاعده تعهد ایمنی از قواعد حقوقی است که نظام حقوقی فرانسه آن را در قراردادهای جاری ساخت سپس نظام‌های حقوقی دیگر مانند آلمان، انگلستان و ایران آن را پذیرفتند. (ثقفی/یزدانیان/جلالی، ۱۳۹۶، ۲) این قاعده سپس به وقایع حقوقی نیز سرایت داده شد؛ زیرا حفظ ایمنی در محدوده خارج از قراردادهای و در وقایع حقوقی نیز ضروری است. (Faivre, ۱۹۹۴, ۸۱)

مقصود از ایمنی در این جا همان برداشت عرفی از آن است که عبارت است از وضعیتی که در آن انسان، اموال و منافع او در معرض خطر نیافتند. (خشنودی، ۱۳۹۲، ۲۹) مراد از تعهد ایمنی نیز تعهدی حقوقی مبتنی بر تعهد طبیعی احترام و عدم آسیب‌رسانی به تمامیت جسمانی انسانی دیگر است. (Faivre, ۱۹۹۴, ۸۱)

ایمنی انسان از حقوق طبیعی و ابتدایی ترین حقوق بشر است که در همه تمدن‌ها، ادیان و نظام‌های حقوقی به رسمیت شناخته شده و جهان‌شمول است. (ثقفی/ یزدانیان/جلالی، ۱۳۹۶، ۲۰) بنابراین تعهد ایمنی حقی ویژه برای همه انسان‌ها به‌شمار می‌رود. (Defferrard, ۱۹۹۹, ۳۶۴)

ماده سوم اعلامیه جهانی حقوق بشر مصوب ۱۹۴۸ میلادی مقرر داشته: «هرکس حق زندگی، آزادی و امنیت شخصی دارد. اصل ۲۲ و اصل ۴۳ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز بر حق امنیت تأکید کرده است.»

بند «ج» از ماده پنجم از قانون ایمنی زیستی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۸ شمسی یا ماده ۱۳ آیین‌نامه تجهیزات و ملزومات پزشکی مصوب ۱۳۹۴ شمسی تعهد ایمنی را در قلمرو وقایع حقوقی لحاظ کرده است. حفظ ایمنی اشخاص جامعه و اجتناب از لطمه به سلامت و بهداشت آنان به عنوان تکلیف عمومی آحاد مردم در رویه قضایی نیز در نظر گرفته شده به طوری که دادگاه بدوی و تجدید نظر استان تهران در دادنامه ۹۱۰۹۹۷۰۲۶۹۶۰۰۶۹ مورخ ۱۳۹۱/۸/۲۸ شمسی صاحب سگ را به جهت نگهداری آن که تهدیدی برضد بهداشت عمومی بوده به پرداخت مبلغی وجه نقد بدل از حبس تعزیری محکوم کرد.

۷-۴. قاعده تعهد به مراقبت متعارف

قاعده تعهد به مراقبت متعارف از قواعد حقوقی است که براساس آن هر شخصی باید به صورت متعارف رفتار کند و در صورتی که عدم رعایت مراقبت متعارف او منجر به صدمه به دیگران شود مسئول است. (Bartlett/Jaanus, ۲۰۰۸, ۷۱) وظیفه مراقبت متعارف تکلیف همه مردم نیست، بلکه در کنار عنصر صدمه قابل پیش‌بینی قرار دارد و هنگامی می‌توان شخص را با ترک این وظیفه محکوم کرد که مسأله صدمه قابل پیش‌بینی برای دیگران در میان باشد (Morissette, ۲۰۰۹, ۱۴) از این رو بعضی وظیفه مراقبت را شامل هشدار به دیگران یا حذف هرگونه خطر قابل پیش‌بینی دانستند که فرد از آن آگاهی دارد یا باید آگاه باشد (Cross/Miller, ۲۰۱۱, ۶۵۷) بنابراین بیماری که بیماری خطرناکی دارد به طوری که دیگران در معرض آسیب او هستند وظیفه مراقبت متعارف برای حفظ دیگران و قربانی‌های قابل پیش‌بینی

از آن خطر را دارد. (Paola/Walker/Nixon, ۲۰۱۰, ۱۵۲) بعضی دیگر تعهد بیماران به حفظ سلامت دیگران و عدم ایراد صدمه به آنان را با قاعده نفی ضرر توجیه می‌کنند. (عباسی، بی‌تا، ۱۱)

فرد مبتلا به بیماری واگیردار به‌خصوص کرونا باید مراقبت کرده و بیماری خودش را از دیگران کتمان نکند تا آنان به بیماری او و صدمات آن مبتلا نشوند.

۵- ادله عدم ضمان انتقال بیماری واگیردار (به‌ویژه کرونا) با افشاء

در صورتی که شخص مبتلا به بیماری واگیردار به‌خصوص کرونا دیگران را از ابتلای خویش به این بیماری آگاه ساخته و اقدام‌های بهداشتی را انجام دهد هیچ ضمانی نسبت به بیماری دیگران حتی در صورت ابتلا از او ندارد.

۱-۵. قاعده تحذیر

قاعده تحذیر [هشدار] از قواعد معروف فقهی و حقوقی است که براساس آن هرگاه کسی قبل از انجام کاری به دیگران نسبت به آسیب‌های آن هشدار دهد در صورت وجود شرائط ضمانی نخواهد داشت. (بجنوردی، ۱۴۰۱، ۱۶۳/۱)

برای این قاعده به ادله فراوانی از جمله آیه «وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ» (بقره، ۱۹۵) توسط فخر رازی (رازی، ۱۴۲۰، ۲۹۵/۵)، حدیث «كَانَ صَبِيَّانَ فِي زَمَنٍ عَلِيٌّ يَلْعَبُونَ بِأَخْطَارِهِمْ فَرَمَى أَحَدُهُمُ الْآخَرَ بِخَطَرِهِ فَدَقَّ رِئَاعِيَهُ صَاحِبِهِ فَرَفَعَ ذَلِكَ إِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ فَأَقَامَ الرَّمَى الْبَيِّنَةَ بِأَنَّهُ قَالَ: حَذَارِ حَذَارِ فَدَرَأَ عَنْهُ الْقِصَاصَ ثُمَّ قَالَ: قَدْ أَعْذَرَ مَنْ حَذَّرَ» (کلینی، ۱۴۰۷، ۲۹۲/۷؛ صدوق، ۱۴۰۴، ۱۰۳-۱۰۲/۴ و ۱۳۸۵، ۴۶۲؛ طوسی، ۱۳۶۵، ۲۰۸-۲۰۷/۱۰) از امام صادق، شهرت عملی و فتوایی (نجفی، ۱۴۰۴، ۶۹/۴۳)، عرف و بنای عقلاء (خمینی، ۱۳۷۶، ۳۲۱/۸؛ بجنوردی، ۱۴۰۱، ۱۶۴/۱؛ محقق، ۱۴۰۶، ۳۸۲/۲) استدلال می‌شود.

حقوق دانان تصریح کرده‌اند که فرد مبتلا به بیماری واگیردار موظف به مراقبت

متعارف برای حفظ دیگران و قربانی‌های قابل پیش‌بینی از آن است. (Paola/Walker/ Nixon, ۲۰۱۰, ۱۵۲) این مراقبت شامل هشدار به دیگران نیز می‌شود. (Cross/ Miller, ۲۰۱۱, ۶۵۷) در صورتی که بیمار دیگران را از بیماری واگیردار خویش آگاه سازد و اقدام‌های بهداشتی را انجام دهد هشدار لازم را انجام داده و هیچ ضمانتی نسبت به دیگری درباره این بیماری نخواهد داشت.

۲-۵. قاعده اقدام

قاعده اقدام از قواعد معتبر فقهی و حقوقی است که طبق آن اگر کسی از روی علم و اختیار به ضرر مال یا جان خودش عملی انجام دهد شخص دیگر ضمانتی نسبت به ضرر او ندارد. (بجنوردی، ۱۳۷۵، ۲۵ و ۱۴۰۱، ۱۰۵/۱؛ محقق، ۱۴۰۶، ۲۲۱/۱)

در حقوق از این قاعده با عبارت قاعده رضایت زیان‌دیده به خسارت و خطر نیز یاد می‌شود. این اصطلاح ریشه در اندیشه‌های ارسطو دارد و پس از آن در نگاشته‌های حقوق‌دانان کلاسیک رم و حقوق کلیسا طرح شد و سرآخر از سال ۱۳۰۵ میلادی به شکل ضرب‌المثل در حقوق انگلیس وارد شده و در احکام صادره لحاظ گردید. (کاتوزیان، ۱۳۸۶، ۳۳۱/۱؛ Winfield, ۱۹۵۰، ۲۴)

برای این قاعده به حدیث نبوی «لَا يَحِلُّ لِأَمْرِيٍّ مُسْلِمٍ دَمَ أَمْرِيٍّ مُسْلِمٍ وَمَالَهُ إِلَّا مَا أَعْطَاهُ بَطِيْبَةُ نَفْسٍ مِنْهُ» (قمی، ۱۴۰۴، ۱۷۲/۱)، حدیث نبوی «أَلَا مَنْ كَانَتْ عِنْدَهُ أَمَانَةٌ فَلْيُؤَدِّهَا إِلَيَّ مَنْ ائْتَمَنَهُ عَلَيْهَا فَإِنَّهُ لَا يَحِلُّ دَمُ أَمْرِيٍّ مُسْلِمٍ وَلَا مَالَهُ إِلَّا بِطِيْبَةِ نَفْسِهِ» (کلینی، ۱۴۰۷، ۲۷۳/۷ و ۲۷۵؛ صدوق، ۱۴۰۴، ۹۳/۴)، بنای عقلاء (بجنوردی، ۱۳۷۵، ۲۷-۲۸)، سیره متشرعین و اجماع استناد شده است. این اجماع مدرکی بوده و کاشف از رأی معصوم نیست (بجنوردی، ۱۳۷۵، ۲۸ و ۱۴۰۱، ۹۷/۱) ولی مجموع ادله دیگر قابلیت اثبات دارند.

اقدام و رضایت زیان‌دیده در نظام‌های حقوقی اسلام و کامن‌لا از عوامل رفع‌کننده مسئولیت به شمار آمده است. (اسماعیل‌آبادی/رضوی، ۱۳۸۶، ۶۲) شخصی که از بیماری واگیردار فرد دیگر آگاهی دارد و با علم به آن به او نزدیک شده و مبتلا به این بیماری می‌شود، مسئول اقدام آگاهانه خودش است و هیچ کسی از جمله فرد

مبتلا به بیماری واگیردار نسبت به وی ضمانی ندارد.

شبهه این مسأله در جای دیگر نیز وجود دارد؛ چراکه فقهاء (وحید، ۱۴۲۸، ۵۰۶/۳؛ روحانی، ۱۴۱۲، ۱۹/۲۶ و بی‌تا، ۳۰۸/۳) فتوا داده‌اند که اگر شخصی فرد دیگری را به عمد در آتش یا دریا پرتاب کند و آن فرد به‌رغم توان بر خروج از آن، خودداری کند، قصاص و دیه‌ای متوجه پرتاب‌کننده نیست؛ زیرا مرگ در این صورت به خود شخص مستند است نه پرتاب‌کننده، از این‌رو موجبی بر قصاص یا دیه وجود ندارد. (خویی، ۱۴۲۲، ۶/۴۲)

در حقیقت عدم اقدام در صورت توانایی بر نجات در حکم اقدام به خودکشی است که همه مسئولیت متوجه آن فردی است که به مرگ تن داده است. (روحانی، بی‌تا، ۳۰۸/۳)

۳-۵. قاعده قوی‌تر بودن مباشر از سبب

قاعده اقوائیت مباشر از سبب از دل قاعده تسبیب استخراج می‌شود؛ زیرا فقهاء در قاعده تسبیب تصریح کرده‌اند در صورتی سبب ضامن خسارت زیان‌دیده است که استناد اضرار به او قوی‌تر باشد و در صورت تساوی یا قوی‌تر بودن استناد اضرار به مباشر، او ضامن خواهد بود. (مقدس، ۱۴۰۳، ۵۰۱/۱۰؛ طباطبایی، ۱۴۱۸، ۴۱۹/۱۶؛ نجفی، ۱۴۰۴، ۵۷/۳۷)

در صورتی که شخصی از بیماری واگیردار فرد دیگر اطلاع داشته باشد و به او نزدیک شده و مبتلا به همان بیماری شود استناد اضرار به شخص دریافت‌کننده بیماری که همان مباشر باشد قوی‌تر از استناد آن به فرد انتقال‌دهنده بیماری است، از این‌رو شخص دریافت‌کننده بیماری مسئول ابتلای خویش به آن بیماری است و فرد انتقال‌دهنده بیماری هیچ ضمانی نسبت به وی ندارد؛ زیرا شرط ضمان تقصیر است (یزدانیان/ثقفی، ۱۳۹۳، ۴۶) که در انتقال‌دهنده در این جا وجود ندارد. بر همین اساس اگر پزشکی به معالجه فرد مبتلا به بیماری واگیردار بپردازد و به این بیماری علم داشته باشد و همان بیماری را دریافت کند، فرد بیمار هیچ ضمانی نسبت به وی ندارد. (بهجت، ۱۴۲۸، ۱۷۲/۴-۳)

۴-۵. قاعده تقصیر زیان دیده در خسارت

در حقوق رم زیان دیده‌ای که به جهت تقصیر خودش زیان دیده جز در صورت عمد زیان زنده از درخواست جبران خسارت محروم می‌شد؛ زیرا به باور پمپونیوس زیان ناشی از تقصیر شخص، زیان به حساب نمی‌آید. مجموعه حقوق مدنی رم قدیم جهت کاستن آثار شدید و بی‌انعطافی این قاعده تئوری تحمیل خسارت بر تقصیر شدیدتر را گسترش داد.

براساس این قاعده کسی که کمتر مقصر باشد می‌تواند به شخصی که تقصیر بزرگتری داشته مراجعه کند. جز بعضی کشورها مانند دانمارک که قاعده پمپونیوس را ترک کرده و تقسیم خسارت‌ها طبق ملاحظه‌های انصاف را مقرر داشتند، بیشتر نظام‌های حقوقی فاقد کد نوشته‌ای قاعده را حفظ کردند؛ ولی در کشورهای دارای نظام حقوق نوشته به جهت مصادف بودن شروع تنظیم کدهای قانون با توسعه صنعتی کشورهای غربی یا پس از آن و با عنایت به تکیه بیشتر کدهای یادشده بر نظریه تقصیر قاعده تقسیم خسارت پذیرفته شد؛ زیرا این قاعده تنها روش ممکن برای لحاظ واقعیت وجود تقصیر از سوی هر دو طرف است. (جنیدی، ۱۳۷۸، ۵۳-۵۴) حقوق انگلستان در اوائل قرن نوزدهم با قاعده شرکت در خطا به نتیجه‌ای شبیه قاعده پمپونیوس رسیده و مطالبه خسارت از سوی زیان دیده را جز در صورت عمد زیان زنده ممنوع ساخت. (جنیدی، ۱۳۷۸، ۵۴-۵۵)

قاعده تقصیر زیان دیده به خسارت برای نخستین بار در سال ۱۹۰۰ در قضیه خلیج دلاگو مورد تصریح قرار گرفت (Delagoa, ۱۹۰۰) سپس در حوزه‌های متعدد حقوق بین‌الملل از جمله حقوق مسئولیت بین‌المللی، حقوق بین‌الملل فضا، حقوق بین‌الملل محیط‌زیست و حقوق تجارت بین‌الملل مورد شناسایی قرار گرفت. (زمانی/بذار، ۱۳۹۷، ۳)

برای این قاعده به ادله فراوانی از جمله قاعده انصاف، قاعده معقولیت، قاعده رفتار برابر با متخلف و زیان دیده (Wilcox/Riss, ۲۰۱۱, ۷۹۹)، قاعده منع دارا شدن ناعادلانه و قاعده منع شخص از انتفاع از عمل غیرقانونی خویش (زمانی/بذار، ۱۳۹۷، ۴) استناد می‌شود.

شخصی که از بیماری واگیردار مثل کرونا در فرد دیگر آگاهی داشته و به وی نزدیک شده و از او این بیماری را دریافت کرده در خسارت وارد شده بر خویش تقصیر دارد و انتساب علیت و عاملیت به وی قوی‌تر است، بنابراین خودش مسئول خسارت خویش بوده و دیگری در این باره ضمانی نسبت به وی ندارد.

۶- کيفر انتقال بیماری واگیردار (به‌ویژه کرونا) با کتمان

مسئولیت کیفری ضمانت اجرای تجاوز به حقوق عمومی است و شدت آن بستگی به درجه اخلاقی دارد که در نظم عمومی ایجاد می‌شود. (کاتوزیان، ۱۳۸۶، ۳۹) بیمار مبتلا به بیماری واگیردار مثل کرونا که از این بیماری خودش آگاهی دارد، باید اقدام‌های بهداشتی را انجام دهد و دیگران را از وضعیت خودش آگاه سازد تا آنان نیز اقدام‌های لازم را انجام داده و به این بیماری مبتلا نشده و آسیب نبینند، از این‌رو اگر مبتلا به بیماری واگیردار آن را از دیگران کتمان کند و هیچ خطایی هم از وی صادر نشود، در صورتی که سبب انتقال بیماری واگیردار به دیگری و اتلاف شود باید خسارت وارد شده را پرداخت کند. (یزدانیان/ثقفی، ۱۳۹۳، ۴۷)

فقه‌اء (مکارم، ۱۴۲۹، ۲۳۰) فتوا داده‌اند هرگاه فرد انتقال‌دهنده بیماری سبب مرگ شخص دریافت‌کننده بیماری شود، دیه شخص دریافت‌کننده بیماری از اموال فرد انتقال‌دهنده بیماری برداشت می‌شود.

هرچند برخی گفته‌اند که نفس انتقال بیماری واگیردار ضرر به شمار رفته و نیازی نیست که آسیب‌های این بیماری در مراحل بعدی بر زیان دیده ظاهر شود و سپس اقامه دعوا کند (یزدانیان/ثقفی، ۱۳۹۳، ۴۷)

ولی به نظر می‌رسد که با توجه به وجود امور مشکوک در این بیماری‌ها و جهل در میزان اضرار، باید منتظر بروز آسیب‌های احتمالی بیماری بود تا بر اقامه دعوا ترتیب اثر داد.

همچنین لزومی ندارد که بیماری در همان زمان تماس ظاهر شود. ماده ۴۹۳ قانون

مجازات اسلامی مقرر داشته: «وجود فاصله زمانی میان رفتار مرتکب و نتیجه ناشی از آن مانع از تحقق جنایت نیست مانند فوت ناشی از انتقال عامل بیماری کشنده که حسب مورد موجب قصاص یا دیه است.»

این حکم در بیماری واگیردار کرونا که سرایت آن‌ها راحت و سریع بوده (هونگ، ۱۳۹۸، ۳-۲) و آسیب‌رسانی و کشندگی آن‌ها زیاد است (هادی، ۱۳۹۸، ۷-۹؛ هونگ، ۱۳۹۸، ۳-۲) شدت و غلظت بیشتری دارد.

قصاص انتقال‌دهنده کتمان‌کننده در صورت فوت دریافت‌کننده بیماری در این جا منتفی است؛ زیرا اگر انتقال‌دهنده قصد انتقال بیماری و فوت دریافت‌کننده را داشته باشد، قتل عمد به‌شمار می‌رود؛ ولی در قصاص براساس نظر بیشتر فقهاء مباشرت شرط است (پرویزی/رمضانی، ۱۳۹۶، ۱۰) که در این جا محل اشکال است.

علاوه بر این که در قتل عمد طبق نظر بیشتر فقهاء (طوسی، ۱۳۸۷، ۳/۵۸۲؛ عاملی، ۱۴۱۰، ۲۶۷) غالبی بودن کشندگی فعل و ابزار شرط است، درحالی که بیماری واگیردار کرونا بیشتر سالمندان، بیماران زمینه‌ای و زنان باردار را می‌کشد (هونگ، ۱۳۹۸، ۲؛ هادی، ۱۳۹۸، ۳) و حدود ۳ درصد مبتلانشدگان به آن می‌میرند (هادی، ۱۳۹۸، ۷؛ فرنوش/علی‌شیری/احسینی/درستکار/جلالی، ۱۳۹۹، ۲)

برهمن اساس طبق قاعده احتیاط در دماء (کلانتری/متولی‌زاده/گلستان‌رو، ۱۳۹۵، ۱۳۱) و قاعده درء بنا بر قول به جریان آن در قصاص (حلی، ۱۴۰۸، ۴/۲۰۶؛ حلی، ۱۴۱۲، ۱۹۹/۱۵ و ۱۴۲۰-۱۴۲۲، ۵/۴۷۳ و ۱۴۱۳، ۳/۶۱۵؛ عاملی، ۱۴۱۳، ۱۵/۴۰؛ مجلسی، ۱۴۰۶، ۱۰/۲۲۹؛ عاملی، بی‌تا، ۱۱/۴۷؛ مکارم، ۱۴۲۷، ۳/۳۴۳) قصاص منتفی است و باید دیه پرداخت شود. چنان‌چه انتقال‌دهنده قصد ابتلای دریافت‌کننده را داشته باشد؛ ولی قصد فوت آن را نداشته باشد یا تقصیری در انتقال بیماری و یا جهل به انتقال با کتمان داشته باشد، قتل شبیه عمد به حساب می‌آید که در آن طبق نظر فقهاء (حلی، ۱۴۱۷، ۴۰۸؛ حلی، ۱۴۱۳، ۳/۵۸۲؛ نجفی، ۱۴۰۴، ۴۲/۱۹) قصاص منتفی است. در صورتی که قصد انتقال بیماری و فوت دریافت‌کننده را نداشته باشد، قتل خطای محض شمرده می‌شود که در آن نیز براساس نظر فقهاء (حلی، ۱۴۱۷، ۴۰۸؛ حلی، ۱۴۱۳، ۳/۵۸۲؛ نجفی، ۱۴۰۴، ۴۲/۱۰۵) قصاص منتفی است.

نتیجه‌گیری

بیماری کرونا از جمله بیماری‌های واگیرداری است که سرعت زیادی در سرایت دارد و برخی مبتلاشوندگان به‌ویژه سالمندان، بیماران زمینه‌ای و زنان باردار را می‌کشد. تاکنون دارو یا واکسنی برای آن اختراع نشده و بهترین راه برای مبارزه با آن پیشگیری است. رعایت بهداشت و قرنطینه بهترین راه کار پیشگیرانه است. کتمان بیماری و ارتباط دیگر اعضای جامعه با فرد بیمار یکی از عوامل اساسی شیوع این بیماری است، از این رو کتمان این بیماری از دیگران به‌ویژه کسانی که ارتباط نزدیک با دارنده این بیماری دارند طبق قاعده نفی‌ضرر، قاعده وجوب دفع ضرر محتمل، عموم و اطلاق ادله حرمت‌قتل و اصل احتیاط حرام و ممنوع است و کتمان‌کننده برابر قاعده اتلاف، قاعده تسبیب، قاعده غرور، قاعده حرمت کتمان حقیقت و قاعده وجوب ارشاد جاهل، قاعده تعهد ایمنی و قاعده تعهد به مراقبت متعارف ضامن دریافت‌کننده بیماری از وی است. مبتلای به این بیماری در صورت افشای بیماری خود براساس قاعده تحذیر، قاعده اقدام، قاعده قوی‌تر بودن مباشر از سبب و قاعده تقصیر زیان‌دیده در خسارت ضمانی نخواهد داشت. در فرض مرگ دریافت‌کننده بیماری، قصاص منتفی است و باید دیه دریافت شود.

منابع

- * قرآن کریم.
- * أحسانی، محمد (۱۴۰۳ق)، عوالی، قم: بی نا، چ ۱.
- * اسماعیل آبادی، علی رضا رضوی، محمدحسن (۱۳۸۶ش)، مطالعه تطبیقی قاعده رضایت زیان دیده و اقدام در نظام حقوقی کامن لا و اسلام، مجله فقه و حقوق، ش ۱۵.
- * امامی، سید حسن (۱۳۷۴ش)، حقوق مدنی، تهران: انتشارات اسلامی، چ ۱۵.
- * انصاری، مرتضی (۱۴۱۹ق)، فرائد الأصول، قم: مجمع الفکر الإسلامی، چ ۱.
- * انصاری، مرتضی (۱۴۲۰ق)، کتاب المکاسب، قم: مجمع الفکر الإسلامی، چ ۲.
- * اهوازی، حسین (۱۴۰۲ق)، المؤمن، قم: مطبعه علمیه، چ ۲.
- * ایروانی، باقر (۱۴۳۲ق)، دروس تمهیدیة فی القواعد الفقهیة، قم: دارالفقه، چ ۵.
- * بادینی، حسن (۱۳۸۹ش)، نگرشی انتقادی به معیار انسان معقول و متعارف برای تشخیص تقصیر در مسئولیت مدنی، مجله حقوق، ش ۴۰.
- * بجنوردی، سید محمدحسن (۱۴۱۹ق)، القواعد الفقهیه، قم: دفتر نشرالهادی، چ ۱.
- * بجنوردی، سید محمد (۱۳۷۵ش)، قاعده اقدام، مجله دیدگاه های حقوقی، ش ۲.
- * بجنوردی، سید محمد (۱۴۰۱ق)، قواعد فقهیه، تهران: مؤسسه عروج، چ ۳.
- * برقی، احمد (۱۳۷۱ق)، المحاسن، قم: دارالکتب الإسلامیه، چ ۲.
- * بهجت، محمدتقی (۱۴۲۸ق)، استفتانات، قم: دفتر آیت الله بهجت، چ ۱.
- * پارسای، سوسن و همکاران (بی تا)، تماس زودرس با بیمار، تهران: دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، چ ۱.
- * پرویزی فرد، آیت الله/مضان، بیژن (۱۳۹۶ش)، تبیین و تفسیر فقهی و حقوقی بیماری ها و صدمات مسری و واگیردار، مجله مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه، ش ۴.
- * تمیمی، نعمان (۱۳۸۳ق)، دعائم الإسلام، قاهره: دارالمعارف، چ ۱.
- * توکلی، احمد/وحدت، کتابیون/کشاورز، محسن (بهمن و اسفند ۱۳۹۸ش)، کروناویروس جدید

۲۰۱۹: بیماری عفونی نوظهور در قرن ۲۱، مجله طب جنوب، س ۲۲، ش ۶.

* ثقفی، مریم/یزدانیان، علی‌رضا/جلالی، محمود (۱۳۹۶)، ماهیت تعهد ایمنی و کاربرد آن در مسئولیت مدنی پزشکی در حقوق ایران و فرانسه، مجله پژوهش‌های حقوق تطبیقی، ش ۹۷.

* جنیدی، لعلیا (۱۳۷۸ش)، تقصیر زیان‌دیده، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ش ۸۴۳.

* جوهری، اسماعیل (۱۴۲۹ق)، معجم الصحاح، بیروت: دارالمعرفه، چ ۳.

* حکمت‌نیا، محمود (۱۳۸۹ش)، مسئولیت مدنی در فقه امامیه، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چ ۲.

* حکیم، سید محسن (۱۴۱۶ق)، مستمسک العروة الوثقی، قم: مؤسسه دارالتفسیر، چ ۱.

* حلبی، سید حمزه (۱۴۱۷ق)، غنیة النزوع (قسم الفروع)، قم: مؤسسه امام صادق، چ ۱.

* حلّی، جعفر (۱۴۰۸ق)، شرائع الإسلام، قم: مؤسسه اسماعیلیان، چ ۲.

* حلّی، حسن (۱۴۲۰-۱۴۲۲ق)، تحریر الأحکام، قم: مؤسسه امام صادق، چ ۱.

* حلّی، حسن (۱۴۱۳ق)، قواعد الأحکام، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چ ۱.

* حلّی، حسن (۱۴۱۲ق)، منتهی المطلب، مشهد: بنیاد پژوهش‌های آستان قدس، چ ۱.

* خراسانی، محمدکاظم (۱۴۰۹ق)، کفایة الأصول، قم: مؤسسه آل‌البیت، چ ۱.

* خشنودی، رضا (۱۳۹۲ش)، مطالعه تطبیقی تعهد ایمنی در حقوق ایران و فرانسه، مجله پژوهش‌های حقوق تطبیقی، ش ۷۹.

* خمینی، سید روح‌الله (۱۴۱۵ق)، بدائع الدرر فی قاعدة نفی الضرر، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چ ۱.

* خمینی، سید روح‌الله (۱۳۷۹ش)، تحریرالوسیله، قم: مؤسسه دارالعلم.

* خمینی، سید مصطفی (۱۳۷۶ش)، تحریرات فی الأصول، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چ ۱.

* خوانساری، سید احمد (۱۴۰۵ق)، جامع المدارک، قم: مؤسسه اسماعیلیان، چ ۲.

* خوبی، سید ابوالقاسم (۱۴۲۲ق)، مبانی تکملة المنهاج، قم: مؤسسه احیای آثار امام خوبی، چ ۱.

- * خویی، سید ابوالقاسم (۱۴۲۰ق)، مصباح الأصول، قم: مکتبه الداوری، چ ۶.
- * رازی، احمد (۱۳۸۷ش)، ترتیب مقایس اللغه، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چ ۱.
- * رازی، محمد (۱۴۲۰ق)، التفسیر الکبیر، بیروت: داراحیاء التراث العربی، چ ۳.
- * راغب، حسین (۱۴۱۲ق)، مفردات ألفاظ القرآن، دمشق: دارالقلم/بیروت: الدارالشامیه، چ ۱.
- * راوندی، فضل الله (۱۳۷۶ش)، النوادر، تهران: بنیاد کوشانپور، چ ۱.
- * رشتی، حبیب الله (بی تا)، کتاب الغصب، بی جا: بی نا، چ ۱.
- * رهبر، مهدی/سعادت، صالح (۱۳۸۸ش)، بررسی قاعده تسبیب با رویکردی بر آرای امام خمینی، مجله پژوهش نامه متین، ش ۴۵.
- * روحانی، سید محمدصادق (۱۴۱۲ق)، فقه الصادق، قم: دارالکتاب، چ ۱.
- * روحانی، سید محمدصادق (بی تا)، منهاج الصالحین، قم: دفتر آیت الله روحانی، چ ۱.
- * روحانی، سید محمد (۱۴۱۳ق)، منتقى الأصول، قم: بی نا، چ ۱.
- * روش، محمد/صادقی، محمد (۱۳۹۰ش)، ضمان ناشی از انتقال بیماری جنسی، مجله فقه پزشکی، ش ۸-۷.
- * زمانی، سید قاسم/بذار، وحید (۱۳۹۷)، ظهور قاعده تقصیر زیان دیده در خسارت در ماده ۱۱۰ کنوانسیون حقوق دریاها (۱۹۸۲)، مجله قضاوت، ش ۹۳.
- * سبحانی، جعفر (۱۴۲۳ق)، الموجز فی أصول الفقه، قم: مؤسسه امام صادق، چ ۱.
- * سنهوری، عبدالرزاق (۱۹۹۸م)، نظریه العقد، بیروت: منشورات الحلبي الحقوقیه، چ ۱.
- * سیوری، مقداد (۱۴۰۴ق)، التنقیح الرائع، قم: کتابخانه آیت الله مرعشی، چ ۱.
- * شافعی، محمد (۱۳۸۱ق)، الأم، قاهره: کلیات الأزهریه، چ ۱.
- * شافعی، محمد (بی تا)، المسند، بیروت: دارالکتب العلمیه، چ ۱.
- * صدر، سید محمدباقر (۱۳۹۱ق)، بحوث فی شرح العروة الوثقی، نجف: مطبعه الآداب، چ ۱.
- * صدر، سید محمدباقر (۱۴۳۱ق)، بحوث فی علم الأصول، قم: مؤسسه دائره المعارف فقه اسلامی، چ ۴.

- * صدوق، محمد (۱۳۸۵ش)، علل الشرائع، قم: کتابفروشی داوری، چ ۱.
- * صدوق، محمد (۱۴۰۳ق)، معانی الأخبار، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چ ۱.
- * صدوق، محمد (۱۴۱۵ق)، المقنع، قم: مؤسسه امام هادی، چ ۱.
- * صدوق، محمد (۱۴۰۴ق)، من لایحضره الفقیه، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چ ۲.
- * صفایی، سهیلا/عباسی، محمود (۱۳۹۴ش)، اصل آسیب نرساندن در فقه و حقوق اسلامی و کاربرد آن در فقه زیست پزشکی، مجله اخلاق زیستی، ش ۱۷.
- * طباطبایی، سید علی (۱۴۱۸ق)، ریاض المسائل، قم: مؤسسه آل‌البتیت، چ ۱.
- * طبری، محمد (۱۳۸۳ق)، بشاره المصطفی، نجف: المكتبة الحیدریه، چ ۲.
- * طوسی، محمد (۱۳۹۰ق)، الإستبصار، تهران: دارالکتب‌الاسلامیه، چ ۱.
- * طوسی، محمد (۱۳۶۵ش)، تهذیب الأحکام، تهران: دارالکتب‌الاسلامیه، چ ۴.
- * طوسی، محمد (۱۳۸۷ق)، المبسوط، تهران: المكتبة المرتضویه، چ ۳.
- * عاملی، زین‌الدین (۱۴۱۳ق)، مسالک الأفهام، قم: مؤسسه معارف اسلامی، چ ۱.
- * عاملی، سید جواد (بی‌تا)، مفتاح الکرامه، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چ ۱.
- * عاملی، محمد (۱۴۱۰ق)، اللعنة الدمشقیه، بیروت: دارالتراث/الدارالاسلامیه، چ ۱.
- * عباسی، محمود (بی‌تا)، کتاب جامع بهداشت عمومی، حقوق بهداشتی و چالش‌های نوین زیست پزشکی، تهران: دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، چ ۱.
- * فرنوش، غلامرضا/علی شیرینی، غلام حسین/حسینی ذیجود، سید رضا/درستکار، روح‌الله/جلالی فراهانی، علی‌رضا (فروردین ۱۳۹۹ش)، شناخت کروناویروس نوین ۲۰۱۹ و کووید ۱۹ براساس شواهد موجود (مطالعه مروری)، مجله طب نامی، ش ۲۲.
- * فروغی، فضل‌الله/میرزایی، محمد/باقرزادگان، امیر/اصوفی، محسن (۱۳۹۴ش)، نحوه احراز مسئولیت کیفری در بیماری‌های واگیردار و جرائم قابل انتساب، مجله حقوق پزشکی، ش ۳۵.
- * فولادبند، فرحناز و همکاران (۱۳۹۱ش)، بیماری‌های واگیر، شیراز: دانشگاه علوم پزشکی شیراز، چ ۱.
- * فیومی، احمد (۱۴۰۵ق)، المصباح المنیر، قم: دارالهجره، چ ۱.

- * قزوینی، سید علی (۱۴۲۴ق)، ینابیع الأحكام، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چ ۱.
- * قمی، ابوالقاسم (۱۴۳۰ق)، القوانين المحکمه، قم: مؤسسه احیاءالکتب الإسلامیه، چ ۱.
- * قمی، علی (۱۴۰۴ق)، تفسیرالقمی، قم: دارالکتاب، چ ۳.
- * کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۶ش)، الزامهای خارج از قرارداد (ضمان قهری): مسئولیت مدنی، تهران: دانشگاه تهران، چ ۸.
- * کرکی، حسین (۱۳۹۶ق)، هدایة الأبرار، نجف: مؤسسه احیاءالأحیاء، چ ۱.
- * کرکی، علی (۱۴۱۴ق)، جامع المقاصد، قم: مؤسسه آل البیت، چ ۲.
- * کلانتری، عباس/متولی زاده، نفیسه/گلستان رو، صدیقه (۱۳۹۵ش)، احتیاط در دماء و کاربرد آن در حقوق کیفری، مجله حقوق اسلامی، ش ۵۱.
- * کلینی، محمد (۱۴۰۷ق)، الکافی، تهران: دارالکتب الإسلامیه، چ ۴.
- * کمالی، موسی (۱۳۸۳ش)، اصل احتیاط در قوانین جزایی ایران و سوئیس در برخورد با صدمات محصولات دستورزی شده ژنتیکی، خبرنگار حقوق فناوری، ش ۱۱.
- * مجاهد، سید محمد (۱۴۱۵ق)، مفاتیح الأصول، قم: مؤسسه آل البیت، چ ۱.
- * مجلسی، محمدتقی (۱۴۰۶ق)، روضه المتقین، قم: بنیاد کوشانپور، چ ۲.
- * محقق داماد، سید مصطفی (۱۴۰۶ق)، قواعد فقه مدنی، تهران: مرکز نشر علوم اسلامی، چ ۱۲.
- * محمودی، اکبر (۱۳۹۸ش)، بررسی قاعده فقهی حرمت تغیر جاهل، مجله فقه، ش ۹۹.
- * مراغی، سید میرعبدالفتاح (۱۴۲۵ق)، العناوین، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چ ۲.
- * مصطفوی، سید محمدکاظم (۱۴۱۷ق)، القواعد، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چ ۳.
- * مقدس، احمد (۱۴۰۳ق)، مجمع الفائدة والبرهان، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چ ۱.
- * مکارم، ناصر (۱۴۲۹ق)، احکام پزشکی، قم: مدرسه امام علی بن ابی طالب، چ ۱.
- * مکارم، ناصر (۱۴۲۷ق)، الفتاوی الجديدة، قم: مدرسه امام علی بن ابی طالب، چ ۱.
- * مکارم، ناصر (۱۴۱۱ق)، القواعد الفقهیه، قم: مدرسه امام علی بن ابی طالب، چ ۲.
- * منتظری، حسین علی (۱۴۲۷ق)، احکام پزشکی، قم: سایه، چ ۱.

- * موسوی، سید مرتضی (۱۴۰۵ق)، رسائل الشریف المرتضی، قم: دارالقرآن الکریم، چ ۱.
- * موصلی، احمد (۱۴۱۲ق)، المسند، دمشق: دارالمأمون، چ ۱.
- * میرحسینی، سیداحمد/آب‌سواران، حسن (۱۳۹۳ش)، بازپژوهی قاعده تسبیب و نقد قوانین آن، مجله آموزه‌های فقه مدنی، ش ۱۰.
- * نائینی، محمدحسین (۱۴۱۸ق)، منیة الطالب فی شرح المکاسب، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چ ۱.
- * نجفی، محمدحسن (۱۴۰۴ق)، جواهرالکلام، بیروت: داراحیاء التراث العربی، چ ۷.
- * رهادی، مهدی (۱۳۹۸ش)، کروناویروس جدید، تهران: دانشگاه علوم پزشکی تهران، چ ۱.
- * هاشمی، سید محمود و همکاران (۱۳۸۲-۱۳۹۷ش)، فرهنگ فقه، قم: مؤسسه دائره المعارف فقه اسلامی، چ ۱.
- * هاشمی، نصیف (۱۴۳۷ق)، قاعده دفع الضررالمظنون و تطبیقاتها الفقہیہ، مجله الأستاذ، ش ۲۱۷.
- * هونگ، جانگ ون (۱۳۸۹ش)، دستورالعمل عمومی پیشگیری از ابتلاء به ویروس کووید ۱۹ (ویروس کرونای جدید)، ترجمه امین بذرافشان و همکاران، شانگهای: انتشارات علم و فناوری شانگهای، چ ۱.
- * وحید، حسین (۱۴۲۸ق)، منهاج الصالحین، قم: مدرسه امام باقر، چ ۵.
- * ولی‌زاده، حسین (۱۳۹۸ش)، اثر قاعده لاضرر در مسئولیت مدنی و نقش قاعده اقدام در اثر رافعیّت آن، مجله قانون‌یار، ش ۱۰.
- * یزدانیان، علی‌رضا (۱۳۸۶ش)، حقوق مدنی: قواعد مسئولیت مدنی، تهران: نشر میزان، چ ۱.
- * یزدانیان، علی‌رضا (۱۳۹۱ش)، طرح مسئولیت مدنی آموزگار ناشی از عمل دانش‌آموز در حقوق ایران همراه با مطالعه تطبیقی درحقوق فرانسه، مجله دانش حقوق مدنی، ش ۱.
- * یزدانیان، علی‌رضا/ثقفی، مریم (۱۳۹۳ش)، مسئولیت مدنی بیماران مبتلا به بیماری‌های واگیردار، مجله آموزه‌های فقه مدنی، ش ۱۰.

* Bartlett, Jimmy D./Jaanus, Siret D. (۲۰۰۸), Clinical Ocular Pharmacology, Elsevier Health Sciences.

- * Cross, Frank B/ Roger Leroy Miller(۲۰۱۱), The Legal Environment of Business: Text and Cases, ۸th edition, Cengage Learning.
- * Delagoa Bay Railway(۱۹۰۰), Martens, Nouveau Recueil, ۲nd series, vol. XXX.
- * Defferrard, Fabrice(۱۹۹۹), Una Analyse de L'obligarion de Securite L'epreuve de la cause Etrangere, Recueil Dalloz.
- * Faivre, Yvonne Lambert(۱۹۹۴), Fondement et Regime de L'obligation de Securite, Recueil Dalloz.
- * Paola, Frederick Adolf/ Robert Walker/ Lois LaCivita Nixon(۲۰۱۰), Medical Ethics and Humanities, United States of American: Jones and Bartlerr Publishers.
- * Maclean, Alasdair(۲۰۰۱), Brief on Medical Law, United Kingdom: Cavendish Publishing Limited.
- * Morissette, Emily Lynch(۲۰۰۹), Personal Injury and Law of Torts for Paralegals, Aspen Publishers. vrc.sbmu.ac.ir (۲۱/۱/۲۰۲۰)
- * Wilocox, Vanessa/Riss, Olaf(۲۰۱۱), Cntributory Negligence, Tort Law in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights-edited by Attila Fenyves, Etnst Karner, Helmut Koziol and Elisabeth Steiner, Walter de Gruyter, pp.۸۰۲-۷۷۱.
- * winfield. PH.(۱۹۵۰), A Texr-Book of Law of Tort. ۵th editon. London: Sweet & Maxwell limited.

Legal jurisprudential research on the concealment of infectious diseases, especially corona

Concealment of infectious diseases

Abstract

Infectious diseases, especially coronavirus, are one of the most challenging issues in the world, overshadowing all aspects of human life. One of the main factors in the spread of these diseases is their concealment from others. This article was written at the time of the outbreak of corona in the world using descriptive-analytical research methods and library documents and has provided the latest jurisprudential and legal achievements on infectious diseases, especially coronavirus and their concealment. Numerous evidences, including the rule of denial of harm, the rule of necessity of repulsion of probable loss, the generalities and applications of the prohibition of murder and the principle of precaution, indicate the sanctity and prohibition of concealment of infectious diseases such as corona. The concealer is the guarantor of loss based on the rule of loss, the rule of consolation, the rule of pride, the rule of prohibition of concealment of truth, the rule of the necessity of ignorant guidance, the rule of safe commitment and the rule of commitment to conventional care. The transmitter of the disease according to the warning rule, the rule of action and the rule that the steward is stronger will not have a guarantee and civil liability due to the disclosure of the disease. In the event of death, the

recipient of retribution is excluded and diyat must be paid, because retribution in premeditated murder is conditional on the supervision of some jurists and the predominance of the act of killing on the part of all jurists, while here is doubtful, therefore according to the precautionary rule. Temperature and rule do not apply to retribution. In the case of premeditated murder and pure murder, retribution is excluded from the view of jurists in general, including here.

Contagious disease, latent contagious disease, latent civil liability, concealment guarantee, corona, covid ۱۹.

studies of economic
jurisprudence